

Ergani Bakır Madenleri İşletmesi'nin Etibank'a Devredilmesi ve Sonrasındaki Bazı Gelişmeler*

Söhrab Mustafayev**

ORCID: 0000-0002-2678-7839

Öz

Bakır, insanoğlunun işlediği ilk metaldir. Anadolu coğrafyasının farklı bölgelerinde bol miktarda bulunan bu maden, geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bugün Elazığ'ın Maden ilçesinde bulunan ve tarihi eski dönemlere dayanan Ergani bakır madenleri, Türkiye'nin en değerli yeraltı kaynaklarından biridir. Osmanlı Devleti döneminde uzun süre gerekli ilgiden uzak kalmış olan madenler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sonrasında yeniden önem kazanmıştır. Cumhuriyetin iktisadî politikaları kapsamında dönemin modern teknolojiyle işletmeye açılan Ergani bakır madenleri, faaliyetine başlamasından itibaren ülke ekonomisi için ciddi bir malî kaynak yaratmıştır. Bölgeye demiryolunun da gelmesiyle hem ülke içindeki bakır ihtiyacı karşılanmış hem de yurt dışına ithalat yapılarak gelir elde edilmiştir. Bir dönem Alman Deutsche Bank'ın elinde bulunan Ergani bakır madenleri, daha sonra Etibank'ın kurulmasıyla tamamen yerli bir işletmeye dönüşmüştür. Bu çalışmamızdaki amaç, Ergani bakır madenlerinin Etibank'a devredilmesi ve sonrasındaki süreci ele alarak bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti'nin iktisat politikalarını izah etmektir. Bu doğrultuda konuya ilişkin arşiv belgeleri ve resmî yayınlar en önemli başvuru kaynaklarımız olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ergani, Etibank, Bakır, Türkiye Cumhuriyeti, Deutsche Bank

Gönderme Tarihi:29/04/2019

Kabul Tarihi:20/05/2020

* Bu makale; "Cumhuriyet Dönemi Madencilik Politikaları ve Ergani Bakır Madenleri İşletmesi" adlı doktora tezinden türetilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarih Bölümü, E-Mail: sohrapsm@gmail.com

Ergani Copper Mine Facility's Transfer to Etibank and Some Developments Afterwards

Söhrab Mustafayev

ORCID: 0000-0002-2678-7839

Abstract

Copper is the first metal processed by human beings. This mine, which is abundant in different regions of the Anatolian geography, has an extremely wide usage area. Today, located in the mining district of Elazığ province, and dating back to the very earliest periods, Ergani copper mines is one of the most valuable underground resources that Turkey possesses. The mines that remained away from necessary attention for a long time during the Ottoman Empire, regained importance after the establishment of the Republic of Turkey. Ergani copper mines, which were reopened (put into operation) with the modern technology of the period within the scope of the economic policies of the Republic of Turkey, created a serious financial resource for the country's economy since it started its activities. With the arrival of the railway in the region, the copper demand in the country was supplied (met) and important revenues were obtained by importing it abroad. Ergani copper mines, owned by Deutsche Bank for a while, gained a completely local business identity with the establishment of Etibank. The operation of the mentioned mines by a national bank, such as Etibank, is a proof that the economic policies during the Republican period were successfully implemented. In this study, we aim to explain the economic policies of the Republic of Turkey in this context by addressing the process of Ergani copper mines being transferred to Etibank and the period afterwards. Accordingly, archive documents and official publications related to the subject were our most important reference sources.

Keywords: Ergani, Etibank, Copper, The Republic of Turkey, Deutsche Bank

Received Date: 29/04/2019

Accepted Date: 20/05/2020

Передача Управления Медного Рудника Эргани Этибанк-у и Его Деятельность Впоследствии

Резюме

Медь - первый металл, обработанный человеком. Этот рудник, широко распространённый в разных регионах Анатолии, имеет чрезвычайно широкую область применения. Медные рудники Эргани, расположенные в районе Мадэн провинции Элязыг и относящиеся ко времени самых ранних периодов, сегодня являются одним из самых ценных подземных ресурсов Турции. Во времена Османской Империи рудники очень долгое время оставались вне внимания, но после образования Турецкой Республики вновь приобрели свою значимость. Медные рудники Эргани, которые начали функционировать с использованием современных технологий того периода в рамках экономической политики Республики, создали серьезный финансовый ресурс для экономики страны с момента начала своей деятельности. С появлением железной дороги в регионе, спрос на медь в стране был удовлетворен, и важные доходы были получены за счет импорта за границу. Медные рудники Эргани находились в собственности Deutsche Bank-а в течении некоторого времени, но с созданием Этибанк-а рудники полностью перешли в местный бизнес. Нашей целью в этой работе является исследование медных рудников Эргани в период до и после передачи их использования Этибанк-у и попытаться объяснить экономическую политику Турецкой Республики в этом отношении. Соответственно, архивные документы и официальные публикации, связанные с темой, являются нашими самыми важными справочными источниками.

Ключевые Слова: Эргани, Этибанк, Медь, Турецкая Республика, Deutsche Bank

Получено: 29/04/2019

Принято: 20/05/2020

Giriş

Etibank, Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatı doğrultusunda 14 Haziran 1935'te 2805¹ sayılı kanuna istinaden kurulmuştur.² Bankanın kurulma amacı, Türkiye'de bulunan yer altı zenginliklerinin işletilmesi ve değerlendirilmesiydi. Türkiye Cumhuriyeti'nin sanayi politikaları çerçevesinde ihtiyaç duyduğu hammaddenin Etibank vasıtasıyla temin edilmesi planlanmıştır. Daha önce bu amaç doğrultusunda kurulan bir başka banka daha vardı. Bu bankanın adı, Sanayi Ve Maadin Bankası'ydı. 19 Nisan 1925 tarihli 1/672³ sayılı karara esasen kurulan mezkûr banka, 1 Mayıs 1925'te faaliyetine başlamıştır. Ancak bu bankanın kurulmasıyla amaçlanan hedeflere ulaşılamamış ve bankanın yerini farklı kurumlar almıştır.⁴ Bu kurumların en önemlileri, Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası'dır.⁵ 7 Aralık 1935'te faaliyetlerine başlayan Etibank, madencilik alanında çeşitli çalışmalar ile Türkiye ekonomisi için önemli bir güç olmuştur. Etibank; krom, kömür, linyit, bakır, kükürt gibi madenler başta olmak üzere birçok maden ürününün istihsalinde ve işlenip satılmasında büyük bir rol oynamıştır.

Türkiye'nin zengin bakır madeni yataklarını⁶ da kendi bünyesine alan Etibank, bu alanda ciddi çalışmalar yaparak önemli gelişmeler kaydetmiştir. Ülkede bulunan üç büyük bakır madeni içinde özellikle Ergani bölgesi, Etibank'ın bakır madenleri hususundaki en önemli çalışma sahası olmuştur. Büyük bir hissesi yabancı sermayedarların⁷ elinde bulunan Ergani Bakır Madeni İşletmesi'nin kaderi Etibank'ın kuruluşundan sonra değişmiştir. Etibank'ın bakır madenleri konusundaki girişimleri Ergani bölgesi ile

¹ 2805 sayılı kanunun ihtiva ettiği maddeler için Bkz. TBMM ZC, Beşinci Devre, IV. Cilt, 38. Birleşim, 208, (14.06.1935); Nadir Yurtoğlu, *Cumhuriyet Türkiye'sinde Maden İşletmeciliği ve Maden Politikaları (1923-1960)*, Ankara: Siyasal Kitapevi Yayınları, 2019, 55.

² <http://www.etimaden.gov.tr/tarihce>, (13.09.2019).

³ Mehmed Gökhan Polatoğlu, "Atatürk Dönemi'nde Maden Ve Enerji Alanında Kurulan Ve Sonraki Dönem Türkiye Sanayisine Katkı Sağlayan Bir İktisadî Devlet Teşekkülü: Etibank," *Tarih Araştırmaları Dergisi* 38, sy. 66, (2019): 447.

⁴ Sanayi Ve Maadin Bankası'nın kurulmasına ilişkin kanun, 23 Nisan 1925'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bkz. Resmî Gazete, S. 96, (23.04.1925), 27.

⁵ M. Necat Coşkun vdğr., *Türkiye'de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, 2012, 5.

⁶ Ergani bakır madeni yataklarının tarihsel süreci ve üretim tekniği hakkında daha detaylı bilgi için Bkz. Mediha Muzaffer Baysal, *Ergani Bakır Yatağı*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1935.

⁷ Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra ortaya çıkan şirketlerde pay sahibi olan yabancı sermayedarlar hakkında daha detaylı bilgi için Bkz. A. Gündüz Ökçün, *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1971.

sınırlı kalmamıştır. Aynı zamanda Artvin'in Kuvarshan (bugünkü Bakırköy) ve Murgul bölgesindeki bakır madenleri de Etibank tarafından işletilmiştir. Bu üç bölgedeki bakır madenlerinin de tam olarak faaliyete geçmesinin ardından, Türkiye'nin yıllık bakır üretiminin 20 bin ton civarında olacağı düşünülmüştür. Bu da yaklaşık olarak yıllık 6 milyon lira gibi bir gelir demektir.⁸

1. Deutsche Bank'a Ait Hisselerin Etibank'a Devredilmesi

1936 yılında Deutsche Bank'ın Ergani Bakır Madenleri İşletmesi üzerindeki hisseleri Türkiye Cumhuriyeti tarafından satın alınarak Etibank'a devredilmiştir.⁹ 2818 sayılı kanunun beşinci maddesine göre devlete intikal etmiş olan madenlerin, 2805¹⁰ sayılı kanunun¹¹ hükümlerine esasen Türkiye Cumhuriyeti tarafından Etibank'a devredilmesi, İktisat Vekâleti'nin 7 Şubat 1936 ile 9 Şubat 1936 tarih ve 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 96, 97, 100, 120, 121, 478, 479 ve 480 sayılı tezkereleri üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından 12 Şubat 1936'da karara bağlanmıştır.¹² Bu konuda ayrıca, İktisat Vekâleti'nin 29 Şubat 1936 tarih, 835 ve 839 sayılı tezkereleri de 3 Mart 1936 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından onaylanarak, Ergani Bakır Madenleri İşletmesi'ne ait tüm devir-teslim işlemleri tamamlanmıştır. Böylece şirket tamamen Türk sermayesine dönüştürülmüştür.¹³ Devir-teslim işlemlerinin gerçekleştirilmesinin ardından bir takım ufak pürüzler ortaya çıkmıştır. Deutsche Bank ile yapılan devir mukavelesinin dördüncü maddesinde yer alan ifadeye göre Deutsche Bank, hisse senetlerinin yanı sıra elinde bulunan çeşitli plan, proje ve haritaları da devretmek zorundaydı. Ancak verilmesi gereken bu belgelerin bir kısmının eksik olduğu görülmüştür. Mukavenamede belirtilen 850 bin liralık bedelden bir tenzil yapılması zarureti ortaya çıkmıştır. Bu husustaki müzakereyi idare etmekle görevlendirilen kişi, Sümerbank Genel Müdürü Nurullah Esat idi. Bu konuda Etibank Genel Müdürü'nün de mütalaasının alınması is-

⁸ Etibank'ın bakır ve diğer madenlerle ilgili çalışmaları için Bkz. *On Beşinci Yıl Kitabı* (İktisat Vekâleti Bölümü), 560-565.

⁹ "Umumî Maden Durumu," *MTA Dergisi* 15, (1939): 8.

¹⁰ 2818 sayılı kanunun beşinci maddesine istinaden devlete intikal etmiş olan madenlerin, 2805 sayılı kanuna esasen Etibank'a devredilmesi, İktisat Vekâleti'nin 29.02.1936 tarih, 835 ve 839 sayılı tezkereleri üzerine 03.03.1936 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından onaylanmıştır. CCA, 030.18.1.2.62.18.5.

¹¹ Adı geçen kanunun 12. maddesi 10.06.1959 tarihinde TBMM tarafından değiştirilmiştir. Maddede yer alan hüküm şöyledir: Etibank, genel Müdür de dâhil olmak üzere toplamda beş kişiden oluşan bir İdare Meclisi tarafından yönetilir. Müdür dışında dört adet müdür yardımcısı bulunur. Müdür muavinlerinin; iktisadî, hukukî ve teknik işlerinden en az biri üzerine mütehasıs olmaları zorunludur. Muavinlerden birinin bankacı, birinin hukukçu, diğer ikisinin ise yüksek mühendis olma şartı vardır. Bkz. Resmî Gazete, S. 10232, (16.06.1959), 21937; TBMM ZC, On Birinci Devre, IX. Cilt, 79. Birleşim, 667, (10.06.1959).

¹² CCA, 030.18.1.2.62.12.3.

¹³ CCA, 030.18.1.2.62.18.5.

tenmiştir. Bankaların genel müdürleri tarafından yapılan tetkikat neticesinde, bu eksikliğin maden işletmesinin şu anki ve gelecekteki durumu ile ilgili herhangi bir sorun doğurmayacağı belirtilmiş ve bu nedenle mukavelename üzerinde hiçbir tadile ihtiyaç duyulmadığı ifade edilmiştir. Mukavelename üzerinde değişiklik yapılmasına lüzum görülmemesine rağmen, konunun gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra katî bir karara bağlanması istenmiştir. 16 Haziran 1936 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti tarafından meselenin görüşülmesinden sonra 2/4380 sayılı kararname ile mukavelenamenin dördüncü maddesinde yazılı olan cetvellerin yerine ilişik cetvellerin konulması hususunda gereğinin yapılması için Maliye Vekâleti'ne tam yetki verilmiştir.¹⁴ Ergani Bakırı TAŞ'a saf bakır üretimi için verilen müddetin 10 Ağustos 1936'da sona ermesi planlanmıştır. Ancak çeşitli nedenlerden dolayı şirket, kendisine verilen bu görevi zamanında yerine getirmeyi başaramamıştır. Türkiye Devleti bu durumu mazur görerek şirketin saf bakır istihsal müddetini iki sene daha uzatmıştır. İktisat Vekâleti'nin 14 Temmuz 1936 tarih ve 2848 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekâleti'nin 17 Temmuz 1936 tarih ve 13184/2546 sayılı mütalaanamesi üzerine bu talep, İcra Vekilleri Heyeti tarafından 20 Temmuz 1936'da onanmıştır.¹⁵ Ancak şirket çeşitli sebeplerden dolayı yine beklenen zamanda üzerine düşen görevi yerine getirememiştir. 10 Ağustos 1938'de¹⁶ süresinin bitecek olmasına rağmen işlerin bir kısmını yetiştiremeyen şirkete bu defa da altı aylık bir ek süre tanınmış ve böylece bu süre 20 Aralık 1938'e kadar uzatılmıştır.¹⁷

2. Etibank Yönetiminde Hazırlanan İlk Rapor ve İçeriği

Etibank'ın Ergani bakır madenlerinin imtiyaz ve işletme hakkını 1936 yılında devralmasından sonraki ilk hesabat raporu 1937 yılında hazırlanmıştır. Hazırlanan bu ilk rapor İktisat Vekâleti'ne gönderilmiştir. İktisat Vekâleti 21 Haziran 1937 tarihinde 2875 sayılı tezkere ile bu raporu İcra Vekilleri Heyeti'ne göndermiştir. Raporun içeriğinde; bilanço, kâr, zarar gibi konuların yanı sıra Şirket İdare Meclisi'nin ve Murakıplar Heyeti'nin izahatları da yer almıştır. İcra Vekilleri Heyeti'nin 25 Haziran 1937 tarihli toplantısında ele alınan bu rapor, 2805 sayılı kanunun 15. maddesine göre onaylanmıştır.¹⁸

Yabancı bir uzman tarafından hazırlanan raporda özet olarak şu konulara aydınlık getirilmiştir:

---

¹⁴ CCA, 030.18.1.2.66.52.9.

¹⁵ CCA, 030.18.1.2.67.62.19.

¹⁷ CCA, 030.18.1.2.83.38.5.

¹⁸ CCA, 030.18.1.2.76.60.17.

- Cürufun Nakli: En iyi ekonomik operasyon için kısa bir zamanda sathi mallerin bir etüdü yapılmalıdır.
- Elektrik Küreği: Elektrik küreği vagonlara uygun bir kova ile teçhiz edilmeli veya şimdiki kovada tadilat yapılmalıdır.
- Lağım Açma: Yumuşak toprakta siyah barut tecrübe edilmelidir.
- Makineler: Mümkün olan en hızlı biçimde atölyeyi organize etmek için usta bir makinist bu vazifeye atanmalıdır.
- Cevherin Nakli: Glory-Hole'lerle müştereken kullanılmak üzere bir veya iki kazıma aleti satın alınmalıdır.
- Glory-Hole: Kapılardan ileride bir demir parmaklık seviyesinde yer bırakmak üzere Glory-Hole kuyusu uzatılmalıdır.
- Dâhilî Nakliyat: Asıl galeride akülü lokomotif kullanılmalıdır.¹⁹

3. Etibank Yönetimi Sonrası Devlet Tarafından Sağlanan Kolaylıklar

Türkiye Devleti'nin iktisadî politikalar çerçevesinde yaptığı en önemli işlerden biri de, üretici şirketlere birçok konuda kolaylıklar sağlamasıdır. Çeşitli nedenlerden dolayı şirketlerin işlerinin aksamaması için devletin bütün olanaklarının seferber edildiği görülmektedir. Bu durum Ergani'deki bakır üretim tesisleri için de geçerlidir. Örneğin Ergani Bakır TAŞ'ın Amerika'dan almak istediği betonyer ve kompresör makineleri için ödenmesi gereken paranın serbest döviz biçiminde ödenmesi İktisat Vekâleti tarafından talep edilmiştir. Ancak bu talep kabul edilmemiş ve mezkûr makinelerin Almanya'dan sipariş edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu durumda da ortaya başka bir sorun çıkmıştır. Makinelerin Almanya'dan sipariş edilmesi, teslimatın daha geç bir sürede yapılması anlamına geliyordu. Bu da şirketin üretim faaliyetlerinin sekteye uğraması anlamını taşımaktaydı. Bunun üzerine İktisat Vekâleti ödemenin serbest döviz üzerinden yapılması konusundaki ısrarını sürdürmüştür. Bu sorunun ortadan kaldırılması için 11 Kasım 1937'de toplanan İcra Vekilleri Heyeti, bahsi geçen betonyer ve kompresör makinelerinin satın alınması için 53 bin dolar verilmesini onaylamıştır.²⁰ Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye Hükümeti, şirketlere her türlü kolaylığı sağlayarak üretim faaliyetlerinin sürekliliğini sağlamaya çalışmıştır. Ülke ekonomisinin şiddetle ihtiyaç duyduğu üretim işlerinin asla gecikmemesi temel bir prensip haline getirilmiştir.

¹⁹ MTA Arşivi, DR00332, C.L. Palmer, *Ergani Madeni Hakkında İlk Rapor*, Diyarbakır, 1937, 8.

²⁰ CCA, 030.18.1.2.80.94.3.

Bunun dışında bir başka kolaylık da, Ergani Bakır Madeni TAŞ'ın kuracağı izabe tesisatı²¹ için Almanya'dan getirilecek olan montaj aletleri için sağlanmıştır. Bu aletlerin ülkeye sokulmasında, İktisat Vekâleti ile Gümrük Ve İnhisarlar Vekâleti'nin mütalaa nameleri üzerine montaj aletlerinin ülkeye sokulmasına müsaade gösterilmiştir.²² Bu aletler geçici olarak ülkeye sokulmuş olup, belli bir zaman sonra yeniden Almanya'ya iade edilmiştir.²³ Yine Almanya'nın Humboldt Deutzmotoren A.G.²⁴ şirketine ısmarlanan montaj aletleri için de bu tarz bir kolaylık sağlanmıştır. Bunun dışında yine Ergani Bakır Madenleri İşletmesi için kurulacak olan bakır madeni tesisatı²⁵, oksijen tesisatı²⁶ ve elektrik fabrikası²⁷ montajında kullanılmak için dışarıdan getirilecek ve kullanıldıktan sonra geri gönderilecek olan montaj aletlerinin de ülkeye sokulmasına İcra Vekilleri Heyeti tarafından müsaade gösterilmiştir.²⁸ Tüm bu montaj aletleri belli bir süre kullanılmış, daha sonra ise geri gönderilmiştir. Yine 1938 yılında elektrik fabrikasının kurulması için gerekli pek çok malzemenin ülkeye getirilmesine ve kullanıldıktan sonra geri gönderilmesine yönelik birtakım kararlar alınmıştır. İktisat Vekâleti'nin teklifi ile Gümrük Ve İnhisarlar Vekâleti'nin mütalaanamesi üzerine İcra Vekilleri Heyeti tarafından onaylanan bu kararlar doğrultusunda, Ergani Bakır Madenleri İşletmesi için gerekli olan elektrik fabrikasının²⁹ kurulacak olmasından dolayı ihtiyaç duyulan malzemeler³⁰ ülkeye getirilebilmiştir.³¹ Buna benzer bir başka durum ise Ergani Bakır Madenleri İşletmesi için gerekli olan nakliye ve boşaltma tesisinin kurulması sürecinde yaşanmıştır. Bu tesisin inşası içinde ihtiyaç duyulan birtakım malzemeler ülkeye getirilmiş ve kullanıldıktan sonra tekrar geri gönderilmiştir. Devlet tarafından sağlanan kolaylıklar sayesinde Ergani Bakır Madenleri İşletmesi'nin faaliyet alanı genişlemiş ve işletmenin üretim oranı ciddi anlamda yükselmeye başlamıştır.³²

Ergani Bakır Madenleri İşletmesi Etibank tarafından teslim alındıktan sonra bankanın ilk önemli icraatlarından biri de bölgedeki bakır yatakları hakkında bir rapor hazırlamak olmuştur. Bu konuda Etibank tarafından görevlendirilen J. Romieux'un

²¹ CCA, 030.18.1.2.82.10.12.

²² CCA, 030.18.1.2.80.95.8.

²³ CCA, 030.18.1.2.80.99.12.

²⁴ CCA, 030.18.1.2.82.23.16

²⁵ CCA, 030.18.1.2.83.31.5.

²⁶ CCA, 030.18.1.2.83.31.7.

²⁷ CCA, 030.18.1.2.83.45.19.

²⁸ CCA, 030.18.1.2.84.80.17.

²⁹ CCA, 030.18.1.2.84.67.11.

³⁰ CCA, 030.18.1.2.84.67.10.

³¹ CCA, 030.18.1.2.83.45.19.

³² CCA, 030.18.1.2.84.67.12.

hazırladığı rapor bir takım eksiklikler içermesine rağmen son derece ayrıntılı ve önemlidir. Bu rapor yayınlanmamış ve Etibank'ın evrak arşivinde bulunmaktadır.³³

4. Yapılan Müzakereler ve Alınan Kararlar

21 Nisan 1938'de, 2805 sayılı kanununun 14. maddesine istinaden, TBMM Bütçe, İktisat Ve Divan-ı Muhasebat Encümenleri üyeleri ile Başvekâlet murahhaslarından meydana gelen Etibank Umumî Heyeti'nde bir takım müzakereler yapılmıştır. Yapılan müzakereler neticesinde alınan kararlar şöyledir:

- Bankanın 1936 muamelât senesine ait bilançosu ile kâr ve zarar hesabı teklif uyarınca tasdik olundu.
- Bilanço mucibince ortaya çıkan net kârdan kanunî ihtiyat akçesi ile kazanç vergisi ayrıldıktan sonra geri kalan miktarın yüzde ikisinin Şirket İdare Meclisi'ne ve yüzde üçünün de memurlara ikramiye olarak dağıtılması
- Eski murakıp Hilmi Atlıoğlu'nun yeniden murakıplığa seçilmesi
- 1937 senesi başından itibaren geçerli olmak üzere tüm murakıplara aylık 130 lira ücret verilmesi
- 3 Haziran 1936 tarihli umumî heyet toplantısında murakıplığa seçilmiş olan Hilmi Atlıoğlu'nun murakıplık vazifesinin 21 Nisan 1938 tarihine kadar temdidi kararlaştırılmıştır.³⁴

5. Ergani Bakır Madeni İşletmesi Bünyesinde Çalışan Yabancılar

Bu dönemde karşımıza çıkan bir diğer konu da Ergani bakır madeninde çalıştırılmak üzere çeşitli ülkelerden Türkiye'ye gelen mühendislerdir. Farklı ülkelerden çeşitli alanlarda mühendislerin gelmesi, hem Türk mühendisleri için hem de üretim yapılan tesislerin faaliyetleri için büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu konuda da Türk Hükümeti'nin bir takım kolaylıklar sağlamış olduğunu görüyoruz. Örneğin Ergani bakır madeninde çalıştırılmak üzere Yugoslavya'dan getirilmiş olan Fransız tebaasından izabe mühendisi Brun için maaşının her ay % 65'inin serbest döviz şeklinde Fransa'ya gönderilmesi konusunda İcra Vekilleri Heyeti tarafından kararname çıkarılmıştır. Normalde 12 sayılı Para Kararnamesi'ne³⁵ göre bu durumun uygun olmamasına rağmen, devletin yabancı bir mühendise böyle bir ayrıcalık tanıması oldukça önemlidir. Buradaki amaç, yabancı uzmanlara kolaylıklar tanıyarak onları Türkiye'ye getirebilmek

³³ "Elazığ İli Ergani Maden Bakır Yatakları Hakkındaki Bilgiye Yeni Bir İlave," *MTA Dergisi* 33, (1945): 77.

³⁴ Resmî Gazete, S. 3966, 22.07.1938, 10341.

³⁵ CCA, 030.18.1.2.82.12.17.

ve onların bilgi, birikim ve tecrübelerinden yararlanabilmektir. Örneğin, Etibank Genel Müdür Muavini Bedri Bekiroğlu'na³⁶, Yugoslavya'daki bor ve bakır madenlerine gitmesi için yol ve ikamet masraflarının yanı sıra, oradan getireceği dört ustabaşının pasaport ve yol masrafları için 200 pound serbest döviz verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca yurt dışından gelecek olan bu kişilerin alacakları aylık miktarının da 300 lira olması kabul edilmiştir. Bunun dışında Ergani bakır madenlerinde çalışan bu yabancıların, maaşlarının bir kısmını (%66) yurt dışındaki ailelerine göndermelerine müsaade edilmiştir.³⁷ Bir başka örnek, Çek Yahudilerinden olan Nadan Labos Berg isimli yabancı'nın 1939 sonuna kadar Ergani bakır madenlerinde çalışmasına izin verilmesidir.³⁸ Alman tebaasından olan Helmut Sehly, Ehrentraut Radermacher ve Wilhelm adındaki yabancıların 1939 senesi sonuna kadar Ergani bakır madeni işletmesinde çalıştırılmasına izin verilmesi de yine devletin işletmelerde çalışan veya çalıştırılması düşünülen yabancılara yönelik sağladığı kolaylığı göstermektedir.

6. Bölgedeki Diğer Araştırma Çalışmaları

1944'te hem Ergani bakır madenleri için hem de Elazığ, Diyarbakır ve Malatya vilayetlerinde bulunan diğer madenler için önemli bir araştırma yapılmıştır. Yapılan bu araştırma, yeni maden bölgeleri keşfetmek, keşfedilmiş olan madenlerin verimliliğini ve üretimini arttırmaya yöneliktir. Bu araştırmalar kapsamında bölgede mevcut olan birçok maden inceleme altına alınmıştır. Bunlar arasında; bakır, krom, demir, manganez, linyit, bazalt ve altın gibi madenler bulunmaktadır. 18 Mayıs 1943 ile 26 Haziran 1943 tarihleri arasında yapılan etüt çalışmaları sonucunda kaleme alınan 1 Şubat 1944 tarihli rapor, ihtiva ettiği bilgiler açısından hem Ergani bölgesi için hem de adı geçen diğer vilayetler için son derece büyük öneme sahiptir.³⁹

---

³⁶ İktisat Vekâleti'nde Maadin Genel Direktörü olarak çalışan Bedri Bekiroğlu, Etibank Genel Direktör Maden İşleri Muavini olarak görevlendirilmiştir. Bu görevlendirme, İktisat Vekâleti'nin 17.12.1935 tarih ve 6177 sayılı tezkeresi ve Maliye Vekâleti'nin 09.01.1936 tarih ve 5120/328 sayılı mütalaanamesi üzerine İcra Vekilleri tarafından 10.01.1936 tarihinde onaylanmıştır. Bkz. CCA, 030.18.1.2.61.2.10.

³⁷ CCA, 030.18.1.2.86.37.4.

³⁸ CCA, 030.18.1.2.86.37.7.

³⁹ MTA Arşivi, DR01497, V. Kovenko, *Elazığ-Ergani-Diyarbakır Bölgesinin İstikşafı Hakkında Rapor*, Ankara, 1944.

Sonuç

Türkiye’de madencilik denilince akla gelen ilk kuruluşlardan biri de Etibank’tır. Uzun yıllar Türkiye’ye madencilik alanında önemli hizmetler sunan Etibank’ın en önemli çalışma sahalarından biri de bakır madenleri olmuştur. Türkiye’nin zengin bakır yataklarına sahip olduğu ve dünyada en çok ihtiyaç duyulan madenlerden birinin bakır olduğu gerçeği asla unutulmamalıdır. Türkiye’de bakır madenciliğinde en çok ön plana çıkan bölge, Ergani bakır madenleridir. Cumhuriyetin ilanından sonra bölgeye gösterilen ilgi artmış ve beraberinde yapılan yatırımlarda da ciddi bir yoğunlaşma görülmüştür. Bölgeye yapılan demiryolu yatırımları ile birlikte Türkiye, bakır madeni işletmeciliğinde önemli bir konuma gelmiştir.

Önceleri önemli bir kısmı yabancıların elinde olan bu işletme, Etibank’ın kurulması ve mezkûr işletmenin hisselerinin Etibank’a devredilmesiyle birlikte tamamen yerli bir kuruluş haline getirilmiştir. Yıllar içinde işletmenin hızlı bir biçimde geliştiği ve üretim kapasitesini ciddi oranda artırdığı da unutulmamalıdır. Özellikle Etibank’a devredilmesinin ardından Ergani’deki bakır üretimi, Türkiye’nin ihtiyacını karşılayacak, hatta ihracat yapacak düzeye gelmesi oldukça önemli bir başarıdır. Bu başarının altında yatan temel sebep, yıllar içinde işletme bünyesindeki tesis ve teşkilatlanma hususunda atılan adımlardır. Bu sayede Etibank Ergani Bakır İşletmesi’nin Türkiye’deki mevcut sanayi kuruluşları arasında özel bir konuma geldiğini görmekteyiz.

İkinci Dünya Savaşı öncesindeki silahlanma yarışı, savaş sırasındaki askerî koşullar ve savaş sonrası “*Soğuk Savaş Dönemi*” olarak adlandırılan süreçte bakıra duyulan ihtiyacın sürekli artması da, Türkiye gibi bakır üreticisi olan ülkelerin önemini yukarıya çekmiştir. Bu ortamda Etibank ve Ergani Bakır Madenleri İşletmesi de çok daha mühim kuruluşlar haline gelmiştir.

Bu çalışmadaki amacımız, hem Etibank’ın Türkiye madenciliğine katkılarından bir kısmını ele almak hem de Ergani Bakır Madenleri İşletmesi özelinde Türkiye Cumhuriyeti’nin maden siyasetine naçizane katkı sunmak olmuştur.

Kaynaklar

A. Arşiv Belgeleri

1. Cumhurbaşkanlığı Cumhuriyet Arşivi

- CCA, 030.18.1.2.61.2.10.
CCA, 030.18.1.2.62.12.3.
CCA, 030.18.1.2.62.18.5.
CCA, 030.18.1.2.66.52.9.
CCA, 030.18.1.2.67.62.19.
CCA, 030.18.1.2.83.38.5.
CCA, 030.18.1.2.76.60.17.
CCA, 030.18.1.2.80.94.3.
CCA, 030.18.1.2.82.10.12.
CCA, 030.18.1.2.80.95.8.
CCA, 030.18.1.2.80.99.12.
CCA, 030.18.1.2.82.23.16.
CCA, 030.18.1.2.83.31.5.
CCA, 030.18.1.2.83.31.7.
CCA, 030.18.1.2.83.45.19.
CCA, 030.18.1.2.84.80.17.
CCA, 030.18.1.2.84.67.11.
CCA, 030.18.1.2.84.67.10.
CCA, 030.18.1.2.83.45.19.
CCA, 030.18.1.2.84.67.12.
CCA, 030.18.1.2.82.12.17.
CCA, 030.18.1.2.86.37.4.
CCA, 030.18.1.2.86.37.7.

2. MTA Arşivi

MTA Arşivi, DR00332, C.L. Palmer, *Ergani Madeni Hakkında İlk Rapor*, Diyarbakır, 1937.

MTA Arşivi, DR01497, V. Kovenko, *Elazığ-Ergani-Diyarbakır Bölgesinin İstikşafı Hakkında Rapor*, Ankara, 1944.

B. TBMM Zabıt Cerideleri

TBMM ZC, Beşinci Devre, IV. Cilt, 38. Birleşim, (14.06.1935).

TBMM ZC, On Birinci Devre, IX. Cilt, 79. Birleşim, (10.06.1959).

C. Resmî Gazete

Resmî Gazete, S. 3966, (22.07.1938).

Resmî Gazete, S. 96, (23.04.1925).

D. MTA Dergisi

“Umumî Maden Durumu.” *MTA Dergisi* 15, (1939).

“Elazığ İli Ergani Maden Bakır Yatakları Hakkındaki Bilgiye Yeni Bir İlave.”

MTA Dergisi 33, (1945).

E. Tez, Kitap ve Makaleler

BAYSAL, M. M., *Ergani Bakır Yatağı*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1935.

ÇOŞKUN, M. N., ARDOR, H. N., ÇERMİKLİ, A. H., ERUYGUR, H. O., ÖZTÜRK, F., TOKATLIOĞLU, İ., AYKAÇ, G. ve DAĞLAROĞLU, T., *Türkiye’de Bankacılık Sektörü Piyasa Yapısı, Firma Davranışları ve Rekabet Analizi*, İstanbul: Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, 2012.

On Beşinci Yıl Kitabı (İktisat Vekâleti Bölümü).

ÖKÇÜN, A. G., *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1971.

POLATOĞLU, M. G., “Atatürk Dönemi’nde Maden Ve Enerji Alanında Kurulan Ve Sonraki Dönem Türkiye Sanayisine Katkı Sağlayan Bir İktisadî Devlet Teşekkülü: Etibank.” *Tarih Araştırmaları Dergisi* 38, sy. 66 (2019): 444-478.

YURTOĞLU, N., *Cumhuriyet Türkiye’sinde Maden İşletmeciliği ve Maden Politikaları (1923-1960)*, Ankara: Siyasal Kitapevi Yayınları, 2019.

F. İnternet Kaynakları

<http://www.etimaden.gov.tr/tarihce>, (13.09.2019).